

[TERİM BİLİMİNİN BAZI MESELELERİ]

Aleksandr N. Samoyloviç*

- Terim bilimi görüşmeleri bağlamında, Yeni Alfabe Komitesinin edebî Özbek diline dair yakın bir tarihte düzenlenen toplantısında üzerinde durduğum konuya, harfi harfine söyleyecek olursak sıfatların dil bilgisi kategorisine değinmem gerektiğini düşünüyorum.

En azından Kazak ve Kumuk dillerinde basılan terim listelerine bakacak olursak sıfatlar meselesinin çözüme kavuşturulması ve konunun teori açısından temellendirilmesi gerektiğinden emin olabiliriz.

İş akışına bırakıldığında ne gibi yanlışların ortaya çıktığını göstermek için Kazakistan Eğitim Halk Komiserliği bünyesindeki terim komisyonunun 1931’de çıkardığı terim sözlüğünden örnek aktarıyorum. “Krayniy çlen” [kenardaki öge] (belli ki matematik formüllerinde geçen) ifadesindeki “krayniy” [kenardaki] kelimesini ele alacak olursak Rusça “krayniy” sıfatının “sekte” olarak tercüme edildiğini görürüz. Zıttının “sız” olduğunu bildiğimiz “lı” eki bir şeye sahip anlamında kelimeler yapar ki bu durumda “sınırı olan” (sek) [anlamı ortaya çıkar]. Böylece sınırı olan anlamındaki “sekte”, “krayniy”i [kenardaki] değil “sınırlı”yı [kısıtlı] vermiş olur.

* [Samoyloviç’in «Yazık i pis’ mennost’ narodov SSSR. Stenografiçeskiy otçyot I Vsesoyuznogo plenuma Nauçnogo soвета VTSK NA 15-19 fevralya 1933 g.» (Moskova 1933, 138-139. s.) adlı eserinde yer alan konuşma tutanağıdır. Yukarıdaki metin Serdar Karaca tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Yine söz konusu metindeki yay ayrıçlar yazarına, köşeli ayrıçlar ise çevirenine aittir.]

Dağıstan'da, Kumuk dilinde basılan büro işleri terimleri sözlüğünü ele alacak olursak daha ilk sayfada Rusça “aktivniy”ın [etkin] Arapça “harakat” kelimesinden suni türetme yoluya “sı” eklenerek tercüme edildiğini görürüz (harakatsı). Oysa bu, “aktivniy” sıfatının çevirisi için kabul edilemez bir türetmedir.

Bu iki örnek gerek Kazakistan gerekse de Kumukya'da terim konusunda yaşanan çaresizliği göstermek için fazlasıyla yeterlidir. Bu durum taşrada yetişmiş dilcilerin eksikliği ve merkezden teori yönüyle desteğin yokluğunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden, bugün ilgili bilim enstitülerinin planlarına Özbek, Kazak ve Kumuklara, onlarda az gelişen veya henüz neredeyse hiç gelişmemiş olan sıfatların dil bilgisi kategorisine dair teori yönüyle destek verilmesi maddesinin eklenmesi için ısrar ediyorum.

Tebliğci yoldaş Dimanşteyn'in teşkilatla ilgili olarak dile getirdiği terim komitesi kurulması teklifine geçiyorum. Gerçekten de, bugün burada anlaşıldığı üzere, terim meselesinde bir hayli geride kaldık ve gecikmeyi telafi etmek için acil tedbirler almalıyız. Bu komitenin taşradaki çalışmaları idare edecek ve buralara danışmanlık sağlayacak yetkinlikle oluşturulması gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca önümüzdeki süreçte bu komitenin etkinliğini yayınlarda da görmek istiyoruz. Kâğıtla ilgili güçlükler göz önüne alındığında Birlik Geneli Merkezî Yeni Alfabe Komitesinin mevcut yayın organında önümüzdeki sayıdan itibaren terim bilimine bir bölüm ayrılması yerinde olacaktır. Eğer önümüzdeki sayıda cumhuriyetlerimizde basılan terim çalışmaları hakkında bir dizi yetkin eleştiri yazısına yer verirsek taşraya kayda değer yardımı hemen sağlamış olacağız.

Öbür tebliğci yoldaş Gacibekov'un gündeme getirdiği meselelerin çoğu hakkında diğer yoldaşlar durduğu için ben yalnızca terimlerin kanunlaşma yollarına temas edeceğim. Burada ifade edilenlerden açıkça anlaşılmaktadır ki terimler kanuna bağlanmadan önce etraflıca tartışılmalıdır. Tabii ki terimlerin kanunlaşması yalnızca ilgili cumhuriyetin eğitim halk komiserliğinin uhdesindedir. Yine de taşrada teklif edilen terimlerin doğruluğundan şüphe duyulursa komitemiz cumhuriyetlere danışmanlık hizmeti vermelidir.

ную борьбу с уклонами от ленинской национальной политики в языковом строительстве.

Акад. САМОЙЛОВИЧ. В связи с обсуждением вопроса о терминологии я считаю необходимым коснуться того вопроса, на котором я останавливался на недавнем совещании при Кометете НА по литературно-узбекскому языку, именно о грамматической категории прилагательных.

Если мы будем знакомиться с изданными списками терминов, хотя бы на казакском или кумыкском языках, то мы убедимся, что вопрос о прилагательных поставлен в порядок дня, и что здесь необходимо теоретическое обоснование.

Для того, чтобы показать, какие недоразумения получаются, если дело предоставлено самотеку, я возьму пример из вышедшего в 1931 г. изданного терминологической комиссией при Наркомпросе Казакстана, терминологического словаря. Если мы возьмем слово „крайний“ в выражении „крайний член“ (очевидно в математических формулах), то мы увидим, что русское прилагательное „крайний“ переводится в этом слове, как „sekte“. Мы знаем, что приставка „лы“, имеющая своей противоположностью, приставку „сыз“, дает слова со значением обладания чем-нибудь, в данном случае—„границей“ (сек). Отсюда „sekte“,—имеющий границу, „ограниченный“, а не „крайний“.

Если мы возьмем изданный в Дагестане терминологический словарь по делопроизводству на кумыкском языке, то на первой же странице увидим, что русское слово „активный“ переведено искусственным словообразованием от арабского слова „harakat“—„движение“ плюс приставка „сь“ (harakatъь), т. е. совершенно недопустимое словообразование для перевода прилагательного „активный“.

Этих двух примеров вполне достаточно для того, чтобы показать, что мы обнаруживаем и в Казакстане, и в Кумыкии некоторую терминологическую беспомощность, объясняющуюся тем, что на местах нехватает подготовленных лингвистов и что теоретическая помощь из центра отсутствует. Потому я сегодня настаиваю на том, чтобы включить в планы соответствующих научно-исследовательских институтов пункт о теоретическом содействии узбекам, казакам, кумыкам в вопросе о развитии у них слабо развитой или еще почти совсем неразвитой грамматической категории прилагательных.

Перейду к внесенному докладчиком, т. Диманштейном, предложению организационного порядка—о создании комитета по терминологии. Действительно, как сегодня обнаружилось здесь, в вопросе о терминологии мы недопустимо отстали, и нужно принять чрезвычайные меры, чтобы наверстать упущенное. Я считаю, что этот комитет должен быть организован так, чтобы он обеспечил авторитетное руководство работой на местах и авторитетную консультацию. Я высказываю также пожелание, чтобы в ближайшее время деятельность этого комитета выразилась и в печатной продукции. Учитывая затруднения с бумагой, я думаю, что было бы целесообразно в существующем печатном органе ВЦК НА с ближайшего же номера завести специальный отдел, касающийся терминологии. Мы сразу же ока-